

2. Підготовчий етап – на основі отриманих відомостей психолог повинен розробити план дослідження (підготувати методики та розробити ключові питання):

- проведення психологічного дослідження;
- підготовка висновків;
- залучення фахівця (спеціаліста, психолога, психотерапевта) до судового засідання.

Психолог може допомогти у розкритті злочину, за допомогою участі у інших процесуальних діях та за допомогою результатів психологічної роботи за використанням методики «Зелена кімната» може виявитись, що самого факту насильства не було.

Висновок. В умовах сучасних судових та правоохоронних органах виникає потреба популяризації роботи та функціонування методики «Зелена кімната» з метою захисту прав і свобод неповнолітніх, а також надання психологічних консультацій досудовому та судовому слідству. Основними перевагами роботи психолога за методикою «Зелена кімната» є те, що батьки, адвокати та інші учасники процесу знаходяться окремо, тобто дитина має вільний простір і може розказати ті відомості, які не може озвучити при батьках або по сторонніх особах. Також, важливо зазначити, що у кризовій кімнаті ведеться аудіо та відео фіксація, тобто ці матеріали залучаються до матеріалів кримінального провадження як доказ.

Список використаних джерел

1. Дакал А.В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні / А. В. Дакал // Державне управління: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 100–107.

2. Байдарова О. Як побудувати дієву модель професійних компетентностей фахівців сфери захисту прав та інтересів дітей в Україні / Байдарова О., Карагодіна О., Кликова П. // Вісник АПСВТ. – 2019. – № 1. С. 42–59.

3. Шаповалов В.А. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации : методическое пособие / В.А. Шаповалов. – Киев: Освіта України, 2016. – 168 с.

Волишина Оксана Василівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

РОЛЬ СПЕЦІАЛІСТА-ПСИХОЛОГА В ПІДГОТОВЦІ ТА ПРОВЕДЕННІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ЖЕРТВ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Специфічність і складність розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особистості пов'язані, в першу чергу, з тим, що єдиним джерелом доказів за кримінальним провадженням

досить часто є показання потерпілих. В тих випадках коли потерпілий являється неповнолітнім чи малолітнім суб'єктом, процес отримання і оцінки показів, який ускладнений багатьма факторами (віковими й індивідуально-психологічними особливостями допитуваного, силою психотравмуючого впливу сексуального насилля на особистість потерпілого тощо), особливо складний для слідчих. При цьому повторний (додатковий) допит неповнолітніх недоцільний, а часто і недопустимий, тому слідчий повинен організувати психологічну взаємодію з потерпілим таким чином, щоб процес отримання максимально повних, розгорнутих показань був здійснений під час одного допиту.

На нашу думку, крім основної юридичної мети – отримання показів, додатковою психологічною метою допиту зазначеної категорії суб'єктів кримінального провадження є уникнення (мінімізація) вторинної психотравматизації жертви сексуального насилля самою процедурою допиту. Ось чому комунікативний процес повинен бути у форматі взаємодії, а не одностороннього впливу слідчого на неповнолітнього допитуваного. В цьому сенсі, залучення психолога в якості спеціаліста (ст. 491 КПК України) до допиту неповнолітнього потерпілого за ставевими злочинами, дозволить суттєво оптимізувати процес психологічної взаємодії слідчого з неповнолітнім.

Допит неповнолітніх потерпілих від сексуального насилля, є однією із найскладніших слідчих дій, і юристи як представники профанного дискурсу потребують психологічних досліджень для вирішення своїх професійно важливих задач [3]. Окрім цього, психологічні дослідження не обмежуються лише залученням психолога як експерта на заключних етапах досудового розслідування, а можуть проводитись спеціалістом-психологом в період підготовки і проведення допиту неповнолітнього потерпілого, суттєво відрізняючись від досліджень, які проводить експерт. На відміну від предмета експертного психологічного дослідження, яке визначається змістом конкретних поставлених перед експертом запитань, «задача спеціаліста-психолога полягає в тому, щоб скласти загальне уявлення про психологічні можливості і особливості дитини або підлітка, яких допитують, врахування яких полегшує слідчому максимально повне отримання доказів в процесі допиту» [2, с. 220–221].

При цьому психологічні дослідження спеціаліста-психолога, на відміну від експерта-психолога, не можуть бути вичерпними через відсутність у слідчого на час проведення першого допиту неповнолітнього потерпілого повної інформації, в тому числі і про його особистість. В цьому сенсі, нас зацікавили результати дослідження К.В Васке щодо того, як на основі особливостей поведінкового і емоційного реагування неповнолітнього в передкримінальній, кримінальній та посткримінальній ситуації визначати психологічну мотивацію поведінки неповнолітнього [1]. Зокрема, результати дослідження потерпілих показали, що навіть орієнтовне встановлення

психологічної мотивації поведінки неповнолітнього в юридично значущих ситуаціях, за умов відсутності у слідчого повної інформаційної бази про особистість неповнолітнього, дозволяє максимально повно розкрити його індивідуальність як «суб'єкта діяльності і суб'єкта психічної активності».

Загальна характеристика особистості неповнолітніх потерпілих ґрунтувалась на їх соціально-демографічних даних, діагностиці індивідуально-психологічних особливостей та аналізі поведінки потерпілих в юридично значущих ситуаціях.

Емпіричну вибірку склали 224 неповнолітніх, які потерпіли від сексуального насилля. Було виділено 5 типологічних груп в залежності від низки фізичних і психічних (в широкому розумінні) факторів (обставини ситуації, психічна патологія, психологічно безпорадний стан тощо).

Тип 1 – «мотивація збереження таємниці» (43 чол. – 17,4 % від загальної кількості, з них 36 дівчаток) включає в себе жертв інцестуального зв'язку, більшість з яких малолітні (4-10 років) діти (27 потерпілих – 63 %).

Тип 2 – «мотивація еротичної ідентичності» (39 чол. – 15,8 % від загальної кількості) включає неповнолітніх потерпілих жіночої статі періоду старшого пубертатного й раннього юнацького віку (15–17 років), які під час функціонування системи «жертва-злочинець-передкримінальна ситуація» своєю «псевдопровокаційною» поведінкою сприяють реалізації потенційним насильником протиправних дій.

Тип 3 – «мотивація збереження джерела задоволення вітальних потреб» (34 чол. – 13,8 % від загальної кількості, з них хлопчиків – 51 %) включає малолітніх (8–12 років) й неповнолітніх потерпілих середнього пубертатного віку (13–14 років), які змушені забезпечувати свою життєдіяльність засобом «продажу» власного тіла.

Тип 4 – «мотивація уникнення ізоляції в мікросередовищі» (21 чол. – 8,5 % від загальної кількості, з них 4 хлопчика) включає неповнолітніх обох статей середнього і старшого пубертатного віку (12–15 років), насилля щодо яких завжди має груповий характер й скоюють його також неповнолітні з мотивацією задоволення гедоністичних потреб, які пов'язані з первинними сексуальними потягами та мотивацією покарання.

Тип 5 – «мотивація збереження життя» (87 чол. – 35,2 % від загальної кількості, з них 12 хлопчиків) включає неповнолітніх (малолітніх) потерпілих всіх вікових груп, напад на яких здійснюється з боку незнайомих старших за віком осіб із застосуванням насилля чи погрозою його застосування.

Окрім цього, нею було встановлено, що неповнолітні і малолітні потерпілі, поведінка яких в юридично значущих ситуаціях обумовлена різними мотиваціями, при допитах виявляли широкий спектр емоційного і поведінкового реагування (від прояву активності при наданні показів до

прагнення уникнути контакт чи переходу на однозначні відповіді) в залежності від умов проведення допиту і суб'єктивного відношення підлітка до особистості третіх осіб, які беруть участь в допиті. Так, як зазначає К.В. Васке, досить неохоче вступали в контакт з юридичними працівниками, в тому числі й при збереженій здатності до сприйняття і відтворення подій, що відбулися, 156 неповнолітніх потерпілих (63,2 % від загальної кількості): з мотивацією збереження тайни – 6,9 %; еротичної ідентичності – 12,8; збереження джерела задоволення вітальних потреб – 10,3; мотивація уникнення ізоляції в мікросередовищі – 9,05; збереження життя – 16 %. Як бачимо, найвищий відсоток (16 %) виявлений серед неповнолітніх із мотивацією збереження життя, в яких під час допиту спостерігалися ефекти витіснення і заміщення, а варіанти поведінки залежали від ступеня психотравмуючого впливу кримінальної ситуації, відтермінованості її в часі та особливостей посткримінальної ситуації [1].

На завершення варто наголосити, що дитина, яка зазнала сексуального насильства, це, передусім, дитина, яка страждає, і лише потім – учасник кримінального процесу [3]. З метою недопущення посилення психічної травми такої дитини слід прагнути, щоб її допит відбувався лише один раз і було забезпечено прийняття відеозапису його проведення як доказу в суді. Це відповідає вимогам Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, яку Україна ратифікувала 20 червня 2012 року (ст. 35).

Таким чином, саме фахівець-психолог здатний надати дієву допомогу слідчому як в підготовці, так і в проведенні допиту неповнолітнього потерпілого від сексуального насильства, забезпечуючи максимально можливу для підлітка емоційно комфортну обстановку проведення зазначеної слідчої дії.

Список використаних джерел

1. Васкэ Е.В. К вопросу об участии специалиста-психолога в подготовке и проведении допроса несовершеннолетнего, потерпевшего от сексуального насилия [Электронный ресурс]. *Психология и право*. 2012. Том 2. № 2. URL: <https://psyjournals.ru/psyandlaw/2012/n2/52072.shtml>.
2. Коченов М.М. Судебно-психологическая экспертиза: теория и практика. Избранные труды. М., 2010. 352 с.
3. Мозгова В. Тактико-психологічні особливості допиту неповнолітніх, які постраждали від сексуального насильства. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 94–104.